

SIFA ZA LAHAJA YA KIMAKUNDUCHI CHA ZANZIBAR

Saleh A. M. Saleh

Idara ya lugha na taaluma za kiafrika, kitivu cha sanaa, chuo kikuu cha sebha, Libya

Keywords:

Sifa
Sanifu
Kimakunduchi
Maumbo
Sauti
Lahaja

ABSTRACT

Utafiti huu umebainisha sifa mbili muhimu za lahaja ya Kimakunduchi cha Zanzibari, navyo ni, sauti na maumbo ya maneno.

صفات لهجة ماكوندوتشي الزنجبارية

صالح عبدالسلام محمد صالح

قسم اللغات والدراسات الأفريقية، كلية الآداب، جامعة سبها، ليبيا

الكلمات المفتاحية:

صفات
فصي
ماكوندوتشي
أشكال
أصوات
لهجة

الملخص

هذا البحث يبين صفتين أساسيتين للهِجة ماكوندوتشي الزنجبارية، وهي صفات الاصوات وأشكال الكلمات.

UTANGULIZI

1.1 Sauti za Kimakunduchi

Awali, tumegusia kwamba lahaja hii inazo sauti ambazo ndizo zinazoungana na kuunda maneno. Maganga (1991) anaeleza kuwa lahaja hii ina jumla ya irabu tano, na konsonanti 25, kuashiria kwamba sauti za Kimakunduchi ni 30. Katika kuzichunguza sauti hizo, utafiti

umebaini kuwa hakuna tofauti ya sauti zilizomo katika lahaja hiyo na lahaja sanifu ya Kiswahili. Katika kulithibitisha hili, umetumika utaratibu wa kutumia mifano ya jozi bainifu inayotokana na lahaja yenyewe ya Kimakunduchi. Tuzingatie jedwali lifuatalo:

Jedwali Na.1: Konsonanti Katika Kimakunduchi

Mfano wa Jozi Bainifu	Sauti Iliyopatikana	Maana ya Maneno ya Jozi Bainifu
beta/peta	/b/, /p/	Beta – 1. <i>kumba mkono</i> 2. <i>tengenea</i> Peta – 1. <i>kufa. Mfano</i>
baja/bata	/t/, /ʒ/	Baja – 1. <i>toka maji</i> Bata – 1. <i>jifunga, anza</i>
bedua/bekua	/d/, /k/	Bedua – 1. <i>tenganisha</i> Bekua – 1. <i>kukaidi kwa ghafla</i> 2. <i>kutenganisha</i> <i>kwa kupeta</i>

*Corresponding author:

E-mail addresses: Sal.saleh@sebhau.edu.ly

Article History : Received 25 August 2022 - Received in revised form 07 March 2023 - Accepted 12 May 2023

Buga/bunda	/g/, /nd/	Buga - 1. <i>tikisika, hangaika</i> Bunda - 1. <i>Bahasha</i>
bwesa/bweka	/s/	Bwesa - 1. <i>chana</i> Bweka - 1. <i>chanika, pasuka</i>
chacha/chaka	/tʃ/	Chacha - 1. <i>kazana</i> 2. <i>nyauka</i> Chaka - 1. <i>taka, hitaji</i> 2. <i>haraka, upesi</i>
chaki/chali	/l/	Chaki - 1. <i>majimoto (aina ya mdudu)</i> Chali - 1. <i>jando</i> 2. <i>kumbi</i>
chana/chata	/n/	Chana - 1. <i>mchana</i> Chata - 1. <i>Furahia</i>
chewa/cheza	/w/, /z/	Chewa - 1. <i>chelewa</i> Cheza - 1. <i>Chenza</i>
yenga/denga	/y/	Yenga - 1. <i>tembea, kwenda huko na huko</i> 2. <i>tunza</i> Denga - 1. <i>Tuama</i>
dhambi/kwambi	/ð/	Dhambi - 1. Kwambi - 1. <i>shuka ya marekani</i>
Shaki/chaki	/ʃ/	Shaki - 1. <i>kasirika, hamaki</i> Chaki - 1. <i>majimoto (aina ya mdudu)</i>
ng'aza/taza	/ŋ/	Ng'aza - 1. <i>tambua, elewa, fahamu</i> Taza - 1. <i>popoa</i>
nyama/zama	/ɲ/	Nyama - 1. <i>mnyama</i> Zama - 1. <i>jifiche</i>
fuza/vuza	/f/, /v/	Fuza - 1. <i>funza</i> Vuza - 1. <i>Lainisha</i>
kwera/kweta	/r/	Kwera - 1. <i>shuwari, hali ya kutulia, kuwa kimya</i> Kweta - 1. <i>Sota</i>
aka/ama	/m/	Aka - 1. <i>pita msimokuwa na njia, rukiarukia</i> Ama - 1. <i>kama, iwapo. Ikiwa</i>

Baada ya kuziona sauti hizo, sasa tuangalie jedwali lifuatalo ambalo zinavyotamkwa.
linatuonesha mahali ambapo sauti hizo hutokea na jinsi

Jedwali Na. 2 : Sauti za Kimakunduchi zenye Ukonsonanti

JINSI YA KUTAMKA	MAHALI PA KUTAMKIA							
		Midomo	Midomo Meno	Ufizi Meno	Ufizi	Kaakaa Gumu	Kaakaa Laini	Koromeo
VIPASUO	Ghuna	B			D		g	
	Viso ghun	P			T		k	
VIZUIA KWAMIZI	Ghuna					J		
	Viso ghun					tʃ		
VIKWAMIZI	Ghuna		v	ð	Z			h
	Viso ghun		F	θ	S	f		
NAZALI		M			N	ɲ	ŋ	
VITAMBAZA					L			
VIMADENDE					R			
VIYEYUSHO		W				Y		

Jedwali Na. 3: Sauti za Kimakunduchi zenye Uvokali

Mfano wa Jozi Bainifu	Sauti Inayopatikana	Maana ya maneno ya Jozi Bainifu katika Kiswahili Sanifu
Botoa/botea	/o/, /é/	Botoa - 1. <i>vunja kama dafu</i> Botea - 1. <i>mmea unaoota zaidi ya mwaka mmoja</i>
Chau/chao	/u/	Chau - 1. <i>pwani</i> Chao - 1. <i>hali ya kutaga</i>
Kitu/kutu	/i/	Kitu - 1. <i>paka mweusi, paka mwitu</i> Kutu - 1. <i>choo, kinyesi, mavi</i>
Kola/kolo	/a/	Kola - 1. <i>chuma</i> Kolo - 1. <i>tamani, mwenye tama</i>

Katika jedwali Na. 2 tunaona mambo mawili makubwa. Moja, mahali ambapo sauti hizo zenye ukonsonanti hutokea; na jinsi

zinavyotamkwa. Jedwali linatuonesha kuwa, sauti hizo hutamkwa kwenye midomo, kwenye midomo na meno, kwenye ufizi na meno, kwenye ufizi, kwenye kaakaa gumu, kwenye kaakaa laini, na pia katika koromeo.

Kwa upande wa vokali, tunaona kuwa jedwali Na.3 linabainisha maeneo mbali mbali ya utokeaji wa sauti hizo. Yaani, kuna sauti inayotolewa mbele ya ulimi katika eneo lake la juu /i/, nyengine hutokea huko huko juu nyuma ya ulimi /u/, sauti nyingine hutolewa sehemu ya kati ya ulimi, na nyengine ni sauti /a/ inayotolewa chini ya ulimi.

1.2 Maumbo ya Maneno ya Kimakunduchi.

Katika kipengele hiki, tumejaribu kuelezea maumbo ya maneno ya Kimakunduchi. Maumbo hayo yamechunguzwa katika hali zifuatazo. Kwamba je, yanajitosheleza kimaana, je yanachukuwa viambishi vya aina tofauti kama vile viambishi vya nafsi, wakati, urejeshi, n.k, na je, yanakubali mnyambuliko wa maneno?

1.3 Maneno ya Kimakunduchi na Ujitoshelezaji wa Kimaana.

Kwa mujibu wa Chum (1994), Kimakunduchi kinajitosheleza na ndiyo maana kinatumika katika mawasiliano ya Wamakunduchi. Anasema, '... Kwa kawaida Wamakunduchi wanapokutana kuongea faragha hutumia lafudhi yao, yaani, Kikae, wakati wanapongea na wengineo hutumia lugha sanifu'. Kauli hiyo ni muhimu na inayostahiki kuthaminiwa. Lugha yenye kutumika katika maongezi ya kila siku, ni dhahiri kuwa si pungufu. Hata hivyo, inahofuwa lugha hii kupotea siku hadi siku kwa sababu haina matumizi mapana. Chum (1994) anaendelea kusema kuwa, 'Kamusi ya lahaja ya Kikae imetengenezwa kwa madhumuni maalumu... pamoja na maingiliano ya jamii nyinginezo utakuta kuwa ndimi za vizazi vilivyotangulia zinahitilafiana sana na ndimi za vizazi vya siku hizi, sembuse hivyo vijavyo...' (uk.1-2). Utamkaji wa maneno ya Kimakunduchi unalazimu uzawa, uasili na ukazi wa Makunduchi. Haiyumkiniki, asiye mzaliwa kuitamka lugha hii katika upeo wa ufanisi wake. Haya yamethibitishwa na Rais wa Nne wa Zanzibar Almarhoum Idris Abdul Wakili katika dibaji yake ya *Kamusi ya msamiati wa Pekee wa Kikae* (1994). Anasema, '... ni shida sana kwa mtu ambaye hakuzaliwa na hasa kukulia Makunduchi kuweza kukisema kwa fasaha nzuri. Watu wengi hujaribu kukisema lakini mara nyingi hushindwa katika matamshi. Kwa sababu hiyo baadhi ya watu hufikiri kuwa Kikae ni lugha tofauti na Kiswahili.

1.4 Maumbo ya Maneno na Njeo

Njeo ni asasi muhimu katika mjengeko wa maneno. Huweka bayana utofauti wa wakati ambao tendo hutokea. Yaani, njeo hufahamisha wakati tendo lilipotokea, linapotekea au litakapotekea. Waandhisi wengi wa sarufi ya Kiswahili wamezibainisha njeo katika namna tatu. Yaani, kuna njeo ya wakati tulionao yenye kuwakilishwa na mofimu '-na-', njeo ya wakati ujao inayowakilishwa kwa '-ta-', na jeo ya wakati uliopita ambayo huwakilishwa kwa '-me-' iwapo wakati uliopita ni muda mfupi, na kwa '-li-' iwapo umepita wakati mrefu. Lahaja ya Kimakunduchi inazo njeo hizo hizo. Hebu tuangalie jedwali lifuatalo kwa uzingatifu.

Jedwali Na. 4: Njeo za Kimakunduchi

Aina ya Njeo	Kiambishi cha Njeo	Mfano katika uyakinishi	Mfano katika ukanushi
Wakati uliopita	-li-	Niliona	Sijaona
Wakati uliopita	-me-	Kumekwimba	Sitjakwimba
Wakati tulionao	-na-	Kunakwangasa	Sinakwangasa
Wakati ujao	-tj̃a (ta)	Tuaimtj̃aimba	Hatj̃ uchakwimba

Jedwali Na. 4 hapo juu linabainisha njeo zilizomo katika lahaja ya

Kimakunduchi. Ni dhahiri kuwa njeo zilizomo katika jedwali hilo hazitofautiani na njeo za lahaja sanifu. Isipokuwa, katika Kiswahili sanifu, kiambaishi cha njeo yake ni '-na-' ilihali katika lahaja ya Kimakunduchi huwakilishwa na kiambishi '-cha-'. Vivyo hivyo, katika ukanushi, hakuna mabadiliko ya njeo kati ya lahaja sanifu na lahaja ya Kimakunduchi.

1.5 Maumbo ya Maneno ya Umilikishi

Lahaja ya Kimakunduchi inayo sifa ya kubeba dhana ya umilikishi ndani ya maumbo ya maneno yake. Yaani, kwa baadhi ya wakati, umbo la neno; na hasa nomino, huweza kubeba kiambishi cha umilikishi na hivyo kulifanya neno hilo lionyeshe umilikishi ndani yake. Tuangalie viambishi vya umilikishi katika jedwali lifuatalo.

Jedwali Na. 5: Hali ya Umilikishi

Nafsi	Shina la umilikishi	Mfano
Kwanza	-angu (umoja) -etu (wingi)	Mtoto wangu Mtoto wetu
Pili	-ako (umoja) -enu (wingi)	Mtoto wako Mtoto wenu
Tatu	-ake (umoja) -ao (wingi)	Mtoto wake Mtoto wao

Katika lahaja ya Kimakunduchi, umilikishi katika maumbo ya maneno hujitokeza kwa kuunganishwa neno na baadhi ya silabi zenye kuonyesha umilikishi. Kwa mfano, katika nafsi ya tatu (umoja), 'mtoto wake' huunganishwa kwa pamoja na kuwa 'mtotowe', 'rafiki yake' kuwa 'rafikiye' na 'rafiki yako' kuwa 'rafikiyo'.

1.6 Maumbo ya Maneno ya Udondoshaji

Katika lahaja ya Kimakunduchi, udondoshaji unajitokeza katika aina nyingi za maneno. Tuchunguze jedwali lifuatalo, na kisha tuweze kupata ufafanuzi wa yale yaliomo ndani ya jedwali hilo.

Jedwali Na. 6: Udondoshaji katika Lahaja ya Kimakunduchi

Mfano wa Udondoshaji katika Nomino	Mfano Katika Vivumishi/Viwakili shi	Mfano katika Vitenzi	Mfano katika Vielezi	Mfano katika Vihusishi/Viunganishi
Chi- Nchi Mfano: Chi inabaja (Nchi inatoka maji)	yo-huyo mfano: Afikiyo yo? (Ni rafiki yako huyo?)	Nda-nakwend a Mfano: Nda vangusa mabui (Nakwen da kupangus a mabuibu)	chi-chini Mfano: Ukangua situpe chi. (Ukichu ma usitupe chini)	n'kuku - nakuku Mfano: Asije kwakulwa n'kukuyo (Asije akapapur wa na kuku huyo)

Jedwali Na. 6 hapo juu linabainisha namna udondoshaji unavyojitokeza katika nomino, vivumishi/viwakilishi, vitenzi, vielezi na vihusishi/viunganishi. Jambo hili linadhahirisha utajiri wa kuitumia lugha ya Kimakunduchi katika udondoshaji wa maneno. Tumebaini kuwa, katika nomino kuna baadhi ya viambishi vinaweza kudondoshwa kama 'nchi', '-chi', na hivyo hivyo, katika vivumishi/viwakilishi 'yo' -'huyo', kwenye vitenzi 'nda' -'nakwenda', kwenye vielezi 'chi' -'chini' na kwenye vihusishi 'n'kuku' -'na kuku'.

1.7 Maumbo ya Maneno na Utofauti wa Msamiati

Licha ya kutambulika kuwa Kimakunduchi ni miongoni mwa lahaja

za Kiswahili, kuna utofauti mkubwa wa kimsamiati kati ya lahaja hiyo na lahaja sanifu. Katika dibaji ya Msamiati wa Pekee wa Kikae ilioandikwa na Rais wa Nne wa Zanzibar, Mhe. Idris Abdul Wakil anasema: '...kwa sababu hiyo baadhi ya watu hufikiri kuwa Kikae ni lugha tofauti na Kiswahili.' Bila ya shaka, maneno hayo yaliyooelezwa, ndivyo ilivyo. Kukifahamu Kimakunduchi kwa mtu asiye Mmakunduchi, ni shida mno. Hii inatokana na utofautia mkubwa uliopo kati ya msamiati wa lahaja ya Kimakunduchi na lahaja sanifu ya Kiswahili. Hebu tuangalie mifano michache katika jedwali lifuatalo:

Jedwali Na 7: Kuhusu Maumbo ya Maneno na Utofauti wa Kimsamiati

	Kimakunduchi	Kiswahili Sanifu
i	Kiya – Kiya akakwa huyagisa	<i>Kila – Kila apewapo huiipoteza</i>
ii	Njo- Uyoko njo mwachagisa	<i>Ndiyo/ye – Yule ndiye aliyekipoteza</i>
iii	Nga- usivyo mwavwa hauvata chembe	<i>Hata – usipomsaidia hataupata hata chembe nga</i>
iv	Ja-Cho! Ja ayo hayachacha/kwa	<i>Kwa-He! Kwa haya hayatatakiwa</i>

Jedwali Na. 7 hapo juu linabainisha utofauti wa kimsamiati unaojitokeza baina ya lahaja ya Kimakunduchi na lahaja sanifu. Mtafiti ametumia maneno manne (*kila*, *ndiye*, *hata*, *kwa*) kama mifano hususiyi, yenye konyesha utofauti wa lahaja mbili hizo. Neno '*kila*' katika Kiswahili Sanifu hutamkika 'kiya' katika lahaja ya Kimakunduchi. Vile vile, neno '*ndiye*' linakuwa 'njo', '*hata*' linabadilika na kuwa 'nga', na neno '*kwa*' linakuwa 'ja'. Hata hivyo, tunaporejlea sentensi zote nne zilizomo ndani ya jedwali hilo, tunabaini kuwa maneno mengi yaliyotumika katika sentesi za lahaja sanifu ya Kiswahili yamebadilika na kuwa mengine kabisa wakati yalipotumika katika lahaja ya Kimakunduchi. Mathalan, neno '*kupewa*' katika Kiswahili Sanifu ni 'kukakwa' katika Kimakunduchi, au '*kupoteza*' ni 'kugisa', '*kusaidia*' ni 'kumwavwa', '*kupata*' ni 'kuvata', '*he!*' ni 'cho!', na '*kutakiwa*', ni 'kuchakwa'. Kwa hivyo, kupitia sentesi hizo tunaweza kuunga mkono kauli ya Mhe. Idris Abdul Wakil kwamba, mgeni wa Kimakunduchi anaweza kudhani kuwa lahaja hiyo si Kiswahili. Haki ya kudai hivyo ipo. Maana idadi kubwa ya maneno yanayotumika katika lahaja hiyo hayamo katika Kiswahili Sanifu.

1.8 Maumbo ya Maneno na Ukanushi

Kimakunduchi ni lugha yenye kubeba ukanushi 'ndani' na 'nje' ya maneno yake. Ipo mifano mingi yenye kuthbitisha kauli hii. Tuchunguze jedwali hili:

Jedwali Na. 8: Hali ya Uyakinishi na Ukanushi katika Kimakunduchi

	Hali ya Uyakinishi	Hali ya Ukanushi
i.	<i>tupa – ukangua tupa chi</i>	<i>situpe – ukangua situpe chi</i>
ii.	<i>Anguwa – angua kwa ngowiko</i>	<i>usanguwe- usanguwe kwa ngowiko</i>
iii.	<i>njo-uyoko njo mwakwaza</i>	<i>so – uyoko so mwakwaza</i>

Jedwali Na. 8: hapo juu linaonyesha hali ya uyakinishi na ukanushi unaojitokeza katika lahaja ya Kimakunduchi. Mfano wa kwanza na wa pili unaonyesha namna ukanushi unavyojitokeza ndani ya umbo moja la neno, ilhali mfano wa tatu unabainisha jinsi ukanushi unavyojitokeza ndani ya maneno mawili.

1.9 Maumbo ya Maneno na Mnyambuliko

Licha ya hali tofauti za maumbo ya maneno ya Kimakunduchi, utafti ulibaini kuwa maneno ya lahaja hii yanayo sifa ya kukubali

mnyambuliko mithili ya maneno ya lahaja sanifu. Tuchunguze mifano ifuatayo:

Jedwali Na.9: Maumbo ya Maneno na Mnyambuliko

Neno Kuvika-Kupika	Kauli ya:	Mnyambuliko wake
	Kutenda	Vika
	Kutendea	Vikia
	Kutendeka	Vikika
	Kutendewa	Vikiwa
	Kutendeana	Vikianani
	Kutendwa	Vikwa
	Kutendesha	Vikisha
Kuwapa-Kutafuta	Kutenda	Wapa
	Kutendea	Wapia
	Kutendeka	Wapika
	Kutendewa	Wapiwa
	Kutendeana	Wapianani
	Kutendwa	Wapwa
	Kutendesha	Wapisha
Kuvwaza-Kuchemsha	Kutenda	Vwaza
	Kutendea	Vwazia
	Kutendeka	Vwazika
	Kutendewa	Vwaziwa
	Kutendeana	Vwaziwanani
	Kutendwa	Vwazwa
	Kutendesha	Vwazisha
Kugwia-Kukamata	Kutenda	Gwia
	Kutendea	Gwilia
	Kutendeka	Gwiliika
	Kutendewa	Gwiliwa
	Kutendeana	Gwilianani
	Kutendwa	Gwiwa
	Kutendesha	Gwilisha
Kuvita-Kupita	Kutenda	Vita
	Kutendea	Vitia
	Kutendeka	Vitika
	Kutendewa	Vitiwa
	Kutendeana	Vitianani
	Kutendwa	Vitwa
	Kutendesha	Vitisha
Kuchowea-Kusema	Kutenda	Chowea
	Kutendea	Chowezea
	Kutendeka	Chowezeza
	Kutendewa	Chowezeza
	Kutendeana	Chowezezanani
	Kutendwa	Choweza
	Kutendesha	Chowezezea

Jedwali hilo hapo juu ni udhihirisho wenye kubainisha kuwa maneno ya Kimakunduchi yanayo mnyambuliko. Tumeona kuwa maneno 'kuvika', 'kuwapa', 'kuvwaza', 'kugwia', 'kuvita' na 'kuchowea', yote yameonyesha mnyambuliko katika kauli mbalimbali. Yamkinika hali hii ya mnyambuliko wa maneno ya kimakunduchi huathiri lugha sanifu wakati wa maongezi na hata katika masomo. Wamakunduchi hujiskia raha zaidi pale wanapotamka 'chowea' au 'chowezea' au 'choweza' badala ya '*sema*' au '*sema*' au '*semwa*'. Laiti ingalikuwa lahaja yao haina mnyambuliko, ingewalazimu kuathiriwa na lugha sanifu hasa wakati wa maongezi yaliyo rasmi.

Nini tunajifunza kupitia mnyambuliko wa maneno hayo? Midamu kuna mnyambuliko, maneno ya Kimakunduchi yana mizizi ambishi, mizizi inayoambishika. Hivyo, mizizi hiyo ina sifa ya kubeba viambishi anuwai kama vile viambishi vya nafsi, viambishi vya nje,

viambishi vya urejeshi, n.k .

1.10 Maumbo ya Nomino za Kimakunduchi

Katika kuzichunguza nomino za Kimakunduchi imebainika kuwa ni nyingi zao ni nomino za kawaida ambazo hazitofautiani mno na nomino za lugha sanifu. Tofauti iliyoonekana kwamba kwa baadhi ya wakati, nomino za Kimakunduchi huwemo katika maumbo ya kilahaja; na hivyo kuyafanya makundi ya ngeli za majina kubadilika baadhi yao kwa mujibu wa kigezo cha upatanishi wa kisarufi. Tuchunguze mifano ifuatayo:

Kundi A

Mwana kagu (Mtoto ameanguka)

Wana wagu (Watoto wameanguka)

Kundi B

Mjiti ukatiki (Mti umekatika)

Mijiti ikatiki (Miti imekatika)

Kundi C

Dicho liumii (Jicho limeumia)

Macho yaumii (Macho yameumia)

Kundi D

Cheti chake chaga (Cheti chake kimepotea)

Vyeti vyake vyaga (Vyeti vyake vimepotea)

Kundi E

Uvivu umgushi (*Uvivu umemwangusha*)

Wivu umwachisi (*Wivu umemwachisha*)

Kundi F

Konde yake ilimwa (*Konde yake imelimwa*)

Konde zake zilimwa (*Konde zake zimelimwa*)

Kundi G

Ugonjwa wake umtuu kitako (*Ugonjwa wake umemweka kitako*)

Kundi H

Kwimba kwake kunachekesha (*Kuimba kwake kunachekesha*)

Kwiba kunasikitisha (*Kuiba kunasikitisha*)

Kundi I

Mahaa vake vanafurahisha (*Mahali pake panafurahisha*)

Vyumbani mwake mnanukia (*Vyumbani mwake mnanukia*)

Kundi J

Maji yamemwagiki (*Maji yamemwagika*)

Kundi K

Chuvi isi (*Chumvi imekwisha*)

Tunapoichunguza vyema mifano iliyomo kwenye makundi hayo, tutabaini kuwa kila kundi linaweza kuunda 'kundi la ngeli' fulani. Kwa mfano, Kundi A linazaa 'KA-WA' badala ya 'YU/A-WA', Kundi B kwa 'U-I', Kundi C kwa 'LI-YA', Kundi D kwa 'CHA-VYA' badala ya 'KI-IT', Kundi E kwa 'U', Kundi F kwa 'I-ZI', Kundi G kwa 'U-YA', Kundi H kwa 'KU', Kundi I kwa 'M, VA' badala ya 'PA MU KU', Kundi J kwa 'YA' na Kundi K kwa 'T'.

Mjengeko huo wa makundi ya ngeli uliyo kinyume kidogo na mgawanyiko wa makundi hayo katika lugha sanifu, huathiri watumizi wa lugha sanifu wa Makunduchi kwa kiasi kikubwa. Hii huwafanya wanafunzi hao wakati wanapotunga sentensi zao waziingize ulahaja zaidi kuliko usanifu unaotarajiwa. Mwanafunzi hutoa sentensi kama hii ' Mtoto kanakuja' au 'Watoto wanakuja' badala ya 'Mtoto yuaja/anakuja' au 'Watoto waja/wanakuja'.

Marajeo :

Chiraghdin na Mnyampala, M. (1977) Historia ya Kiswahili. Dar es Salaam. Oxford University Press.

Khamis, A. (2008) "Jadid na Utamaduni wa Mswahili la Zanzibar (BAKIZA)

Kombo, D. K. wa Zanzibar" katika Utamaduni wa Mzanzibari.

Zanzibar. Baraza la Kiswahili and Tromp, D. L. A. (2006), Proposal and Thesis Writing: Introduction, Nairobi, Paulines Publications Africa

Maganga, C. (1997) OSW 102: Historia ya Kiswahili. Dar es Salaam Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

Masebo, J. na Nyagwine, N. (2006) Jitayarishe kwa Kiswahili kidato cha 3 na 4 Dar es Salaam. The General bodi Sellers ltd.

Whiteley, W. (1956) Ki-mtang'ata (A Dialect of the Mrima Coast – Tanganyika). Kampala. East African Swahili Committee.

Rubanza, Y.I (1979), 'The relationship between Kiswahili and other African Languages. The case of Kihaya', Tasnifu ya Uzamili(haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Dar es Salaam

Stigand, C. (1915) A Study of the Morphology of Standard Kiswahili, Kipemba, Kitumbatu and Kimakunduchi: Zanzibar. Zanzibar. (Haijachapwa).